

Частина 1

1

Сент-Перонна, жовтень 1916 року

Мені снилася їжа. Хрусткі багети, чия незаймано біла м'якоть іще парує після печі, і стиглий сир, чиї боки майже випинаються за край тарілки. Виноград і сливи, високими гірками викладені у вазах, рум'яні й запашні. Повітря було насичене їхнім ароматом. Я вже збиралася була простягти руку й узяти плід, коли сестра зупинила мене.

— Відчепись, — прошепотіла я. — Я голодна.

— Софі, прокидайся.

Я вже відчувала смак сиру. Я хотіла взяти той реблошон¹, намастити ним скибку теплого хліба, а тоді вкинути до рота виноградину. Я вже уявляла цей насичено солодкий смак, цей густий аромат.

Але в цю мить сестрина рука перехопила мій зап'ясток, зупиняючи мене. Страви почали зникати, запахи — танути. Я тяглася за ними, але вони лускали, наче мильні бульки.

— Софі.

— Що?

— Вони схопили Орельєна!

Я перевернулася на бік і моргнула зі сну. На сестрі був бавовняний чепчик, так само як і на мені, — від холоду. Навіть у темному світлі свічі видно було, що рум'янець збіг із її обличчя, а очі розширені від жаху.

— Вони схопили Орельєна. Внизу.

Мої думки почали прояснюватися. Знизу долітали чоловічі крики. Їхні голоси луною відбивались у брукованому подвір'ї. Кури здійснювали переполох у курнику. У непроглядній темряві

¹ Реблошон — французький м'який сир із гострою пікантною скоринкою.
(Тут і далі прим. пер.)

відчувалося, як тремтить повітря від якоїсь жахливої загрози. Я сіла в ліжку, обтягуючи на собі нічну сорочку і водночас намагаючись запалити свічку на столику біля ліжка.

Спотикаючись, я кинулась повз неї до вікна і визирнула у двір — там, унизу, були солдати, освітлені фарами їхньої вантажівки, і мій молодший брат. Хлопець затуляв голову руками, намагаючись уникнути ударів прикладами, що сипалися на нього з усіх боків.

— Що відбувається?

— Вони знають про порося.

— Що?

— Напевне, мес'є Сюель доніс на нас. Я чула їхній галас зі своєї кімнати. Вони кажуть, що заберуть Орельєна, якщо він не скаже, де порося.

— Він нічого не скаже, — відповіла я.

Ми здригнулися, почувши, як кричить наш брат. У цю мить я ледь впізнала сестру: вона здавалася років на двадцять старшою за свої двадцять чотири. Я знала, що на моєму обличчі проступає зараз такий самий страх. Сталося те, чого ми так боялися.

— З ними комендант. Якщо вони знайдуть його, — прошепотіла Елен, її голос панічно тремтів, — вони заарештують нас усіх. Ти знаєш, що сталося в Аррасі. Вони влаштують показове покарання. Що буде з дітьми?

Мій розум лихоманило. Думка, що мій брат може проговоритися, геть відібрала в мене здоровий глузд. Я накинула шаль на плечі й навшпиньках підійшла до вікна, аби ще раз визирнути надвір. Присутність коменданта свідчила, що це не просто п'яна солдатня вирішила зігнати своє невдоволення погрозами й стусанами: нас спіткало справжнє лихо. Якщо він тут, це означає, що ми скоїли злочин. Серйозний злочин.

— Вони знайдуть його, Софі. Це забере лише кілька хвилин. А потім... — від тривоги голос Елен зростав до крику.

Мене охопили найчорніші передчуття. Я заплющила очі. А тоді знов відкрила їх.

— Іди вниз, — наказала я. — Стверджуй, що нічого не знаєш. Спитай у нього, що скоїв Орельєн. Поговори з ним, відволічи його — просто дай мені трохи часу до того, як вони зайдуть у будинок.

— Що ти збираєшся робити?

Я схопила сестру за руку.

— Іди. Але нічого йому не кажи, зрозуміла? Спростовуй *усе*.

Моя сестра вагалась, а тоді побігла в коридор — тільки край сорочки майнув. Не знаю, чи почувалась я коли-небудь більш самотньою, ніж у ті кілька секунд, коли страх стискав мені горло і над головою тяжіла загроза всій моїй сім'ї. Я метнулася до батькового кабінету і стала ритися в шухлядах великого столу, жбурляючи на підлогу їхній уміст: старі ручки, клапти паперу, деталі зламаних годинників і старі садові ножиці, — нарешті, дякуючи Богові, знайшла те, що шукала. Тоді я прожогом кинулася вниз, відчинила двері підвалу й зіскочила на холодні кам'яні сходи. Я настільки впевнено орієнтувалась у цій темряві, що трепетний вогник свічі був майже зайвим. Я підняла важкий засув на дверях до заднього льоху, колись під стелю заставленого діжами з пивом і добрим вином. Відсунула вбік одну з порожніх діж і відчинила дверця старі чавунної печі для випікання хліба.

Порося, ще тільки наполовину підросле, сонно кліпнуло. Потім звелось на ніжки, дивлячись на мене зі своєї солом'яної постелі, і зарохкало. Я ж розповідала вам про порося? Ми поцупили його під час реквізиції на фермі мес'є Жирара. Наче дар небес, воно блукало серед загального безладу, дибаючи все далі й далі від решти поросят, яких вантажили до кузова німецької автівки, — і швидко зникло під пишними спідницями бабусі Пуалан. Ми тижнями відгодовували порося жолудями та об'їдками, сподіваючись виростити його досить великим, аби ми всі могли поїсти м'яся. Останній місяць усі мешканці готелю «Червоний півень» тільки й жили думкою про хрустку скоринку й соковиті скибочки свинини.

З двору до мене знову долетів скрик мого брата, потім — голос сестри, квапливий і стривожений, обірваний грубим вигуком німецького офіцера. Порося дивилося на мене кмітливими й тямущими очима, наче вже знало свою долю.

— Мені дуже шкода, *mon petit*¹, — прошепотіла я. — Але це насправді єдиний вихід.

З цими словами я опустила руку.

¹ Мій маленький (фр.).

За лічені хвилини я була вже надворі. Перед тим розбудила Мімі, коротко наказавши йти зі мною, але мовчки — за останні місяці дитина набачилася стільки, що слухалася без жодних запитань. Вона лише глянула, як я тримаю на руках її маленького братика, вислизнула з ліжка і вклала свою долоньку в мою руку.

Того вечора ми ненадовго розпалили вогонь, і в передзимовому повітрі витав запах паленої деревини. Крізь кам'яну арку задніх дверей я побачила коменданта і завагалася. Це не був пан Беккер, якого ми знали і зневажали. Це був хтось стрункіший, із гладенько виголеним холоднокривним обличчям. Навіть крізь темряву я бачила в цьому обличчі присутність розуму, а не брутальне невігластво — і це мене злякало.

Новий комендант задумливо споглядав наші вікна, вочевидь, розмірковуючи, чи не краще буде квартирувати тут, ніж на фермі Фур'є, де мешкали старші німецькі офіцери. Підозрюю, він розумів, що з високих вікон нашої будівлі матиме чудовий огляд міста. Є також конюшні й десять спалень — з часів, коли тут був успішний міський готель.

Елен сиділа на бруківці, затуляючи руками Орельєна.

Один із чоловіків замахнувся рушницею, але комендант підняв руку.

— Устаньте, — наказав він. Елен квапливо відповзла назад, далі від німця. Я кинула погляд на застигле від жаху обличчя сестри.

Побачивши матір, Мімі ще міцніше вхопилася за мою руку, і я бадьоро потисла її долоньку, хоча в самої серце було не на місці. Я зробила крок уперед.

— Що, заради Бога, тут відбувається? — дзвінко пролунав мій голос над подвір'ям.

Здивований моїм тоном, комендант озирнувся: на нього крізь арковий вхід ішла молода жінка за руку з маленькою дитиною, що смоктала пальчик, і зі сповитим немовлям біля грудей. Мій нічний чепчик з'їхав набік, біла бавовняна сорочка була настільки зношена, що тіло проглядало наскрізь. Я молилася, щоб він не почув, як гупає моє серце.

— І за яке ж порушення ваші люди прийшли карати нас цього разу? — спитала я, звертаючись прями́сінько до коменданта.

Гадаю, відтоді, як він покинув свій дім, ще жодна жінка не розмовляла з ним у подібному тоні. Тиша огорнула подвір'я, наче всі

оніміли від подиву. Брат і сестра, обоє на землі, хутко обернулися до мене — надто добре вони розуміли, куди може привести нас усіх така непокірливість.

— Ви?..

— Мадам Лефевр.

Я бачила, як він поглядом шукає на мені обручку. Він не мав турбуватися: як і більшість місцевих жінок, я давно продала її, щоб купити їжі.

— Мадам, до нас надійшла інформація, що ви незаконно переховуєте худобу.

Його французька була цілком задовільною, і, судячи з цього, він уже тривалий час перебував на окупованій території. Голос його звучав спокійно — він явно не належав до тих, кого можна захопити зненацька.

— Худобу?

— З надійного джерела нам відомо, що ви тримаєте на території будинку свиню. Ви маєте знати, що, згідно з постановою адміністрації, переховування худоби карається позбавленням волі.

Я витримала його погляд.

— І я точно знаю, хто вам про це доніс. Це месьє Сюель, *non*?¹

Мої щоки спалахнули рум'янцем. Волосся, довгою косою перекинута через плече, було майже наелектризованим — настільки, що я відчувала поколювання в шиї та потилиці.

Комендант обернувся до одного зі своїх посіпак. Останній відвів погляд, і це лише підтвердило мою правоту.

— Месьє Сюель, *Herr Kommandant*², ходить сюди принаймні двічі на місяць, намагаючись переконати нас, що за відсутності чоловіків ми потребуємо його ласки. А оскільки ми вирішили обійтися без його щедрот, він платить нам плітками, наражаючи наші життя на небезпеку.

— Представники влади не вдаються до дій, якщо джерело не заслуговує на довіру.

— Мушу зауважити, *Herr Kommandant*, що оцей візит дозволяє стверджувати протилежне.

¹ Хіба ні? (фр.).

² Пане коменданте (нім.).

Важко було вгадати, які думки крилися в цю мить за його поглядом. Він розвернувся на підборах і попрямував до вхідних дверей. Я йшла за ним, ледь не спотикаючись об край спідниці, й намагалася не відставати. Я знала, що сама лише зухвалість мого тону може трактуватися як злочин. І все ж у цю мить я більше не боялася.

— Подивіться на нас, коменданте. Хіба ми схожі на тих, що від'їдаються телятиною, чи смаженими ягнятами, чи свинячою вирізкою?

Він розвернувся й кинув стрімкий погляд на мої кістляві зап'ястки, що саме проглядали з рукавів нічної сорочки. Лише за рік моя талія схудла на п'ять сантиметрів.

— Ми що, казково розжирили на своїх готельних статках? З двох дюжин курей у нас лишилося троє. Три курки, яких ми маємо задоволення утримувати й годувати, щоб ваші люди їли яйця. А самі тим часом животіємо на тому, що німецька влада вважає добовою нормою харчування. Трохи м'яса й борошна, якого все менше й менше, хліб із грубого вівса та висівок — такий поганий, що ним і свиней не годуватимеш.

Він був уже в задній частині будинку. Його підбори гулко стукали по кам'яних плитах. Він трохи вагався, але зайшов до бару й вигукнув наказ. Нізвідки підскочив солдат і подав йому лампу.

— У нас немає молока, щоб годувати власних малят, діти плачуть від голоду, ми хворіємо через недоїдання. А ви все одно приходите сюди посеред ночі, щоб налякати двох жінок і жорстко позбиткуватися з невинного хлопчика! З'являєтеся сюди з побиттям та погрозами лише через чутки, які розпускає один аморальний тип, — ніби ми тут *жируємо*?

Мої руки трусилися. Він побачив, як неспокійно совається немовля, і я збагнула, що через нервові напруження надто сильно притискаю його до грудей. Я відступила назад, поправила шаль і стала колисати маля. Потім підняла голову, не в змозі приховати гнів і гіркоту, що лунали в моєму голосі.

— Тоді обшукайте наш дім, коменданте. Переверніть усе догори дном, зниште те мале, що вціліло. Обшукайте також усі прибудови, які ще не обдерли ваші люди для власних потреб. Коли ви знайдете цю міфічну свиню, сподіваюся, вони добряче наїдяться.

Я витримала його погляд на мить довше, ніж він очікував. Крізь вікно я бачила, як моя сестра обтирає Орельєнові рани своєю спідницею, намагаючись зупинити кров. Над ними стояли троє німецьких солдатів.

Мої очі вже звикли до темряви, і я бачила, що комендант збентежився. Його люди, геть спантеличені, чекали від нього розпоряджень. Він міг наказати їм обдерти будинок до останньої бантини й заарештувати нас усіх, щоб відплатити мені за мій надзвичайний випад. Але я знала, що він думає в цю мить про Сюеля — чи не ввів їх той в оману? Він явно не з тих, хто любить помилятися у всіх на очах.

Якось, коли ми з Едуардом грали в покер, він розсміявся і сказав, що грати проти мене просто неможливо — моє обличчя ніколи не виказує справжніх почуттів. Зараз я подумки пригадала собі ці слова чоловіка: ішла найважливіша гра з усіх, у які я грала в своєму житті. Ми дивилися одне на одного, комендант і я. І мені на мить здалося, що весь світ завмер навколо нас: я чула віддалені гарматні постріли на передовій, чула, як закашлялася моя сестра, як шкребуть кігтями наші бідні худючі кури, розтривожені в своєму курнику. Усе ніби змовкло, доки ми двоє дивились одне одному у вічі, обоє зробивши ставку на правду. Клянуся, я чула кожен удар власного серця.

— Що це?

— Де?

Комендант підняв лампу, і в тьмяному блідо-золотавому світлі проступив він — мій портрет, написаний Едуардом невдовзі після нашого весілля. Ось така я була в той перший рік — із густим блискучим волоссям, розсипаним по плечах, із чистою сяючою шкірою і з упевненим поглядом жінки, яку обожнюють. Я принесла картину сюди зі сховку кілька тижнів тому, заявивши сестрі: хай буду проклята, коли німці вирішуватимуть, на що мені можна дивитись у власному домі.

Він підняв лампу трохи вище, аби роздивитися її.

«Не вішай її туди, Софі, — попереджала Елен. — Це накличе біду».

Нарешті він обернувся — так неохоче, ніби не міг відірвати очей від портрета. Він подивився мені в обличчя, потім — знов на картину.

— Це робота мого чоловіка, — не знати чому я вважала за необхідне повідомити його про це.

Може, враження на нього справила впевненість, із якою я трималась у моєму праведному гніві. Може — очевидна різниця між дівчиною на полотні і дівчиною, що стояла зараз перед ним. Може — рюмсання білявої дівчинки біля моїх ніг. Не виключаю, що навіть комендантові за два роки окупації набридло цькувати нас за дрібні порушення.

Він затримав погляд на картині, потім перевів його на власні чоботи.

— Гадаю, ми ясно зрозуміли одне одного, мадам. Нашу розмову не завершено. Але цієї ночі я вас більше не турбуватиму.

Він побачив ледь прихований подив на моєму обличчі. А я побачила, що з якоїсь причини він дуже цим задоволений. Певно, йому вистачило й того, що я відчула себе приреченою. Він був розумний, цей чоловік, і хитрий. Слід було остерігатися його.

— Солдати.

Покірні наказам, як завжди, солдати розвернулися й попростували надвір до своєї автівки, проходячи темними силуетами у світлі фар. Я пройшла за комендантом і зупинилася на самому порозі. Останніми його словами, що долетіли до мене, був наказ водієві вирушати до міста.

Ми стежили, як військова вантажівка зникає все далі, фарами відшукуючи дорогу на вибоїстій землі. Елен затремтіла й зіп'ялася на ноги, заплющивши очі та тримаючи міцно стиснений кулак біля брови. Зніжковілий Орельєн стояв поряд зі мною, взявши за руку Мімі й соромлячись власних дитячих сліз. Я чекала, доки рев мотора остаточно стихне вдалині. Видираючись на пагорб, машина завищала — так, наче пагорб теж був мовчазним спільником протесту.

— Тебе поранено, Орельєне? — я торкнулася його голови. Поверхові рани. І синці. Що за недолюдки могли напасти на беззбройного хлопчика?

Він скривився.

— Мені було не боляче, — сказав він. — Вони мене не налякали.

— Я думала, він заарештує тебе, — промовила сестра. — Думала, він усіх нас заарештує.

Мені було страшно, коли вона дивилася такими очима: наче людина, що балансує на краю бездонної прірви. Вона витерла очі й змусила себе посміхнутися, присівши, щоб обійняти доньку.

— Дурні німці. Усіх нас переполохали, еге ж? Дурна мама, що злякалася.

Дівчинка дивилася на матір, мовчазна й серйозна. Часом я питаю себе, чи побачу коли-небудь знов, як сміється Мімі.

— Пробач. Тепер зі мною все гаразд, — продовжувала Елен. — Ходімо всі в дім. Мімі, в нас є трохи молока, я тобі підігрію.

Вона витерла руки об свою скривавлену сорочку і простягла до мене, пропонуючи віддати їй дитину.

— Може, я візьму Жана?

Мене били конвульсії, наче я лише зараз зрозуміла, як сильно злякалася. Мої ноги були ватні, і здавалося, що сили витікають із них у бруківку. Я відчула нестримне бажання сісти.

— Так, — сказала я. — Гадаю, так буде краще.

Моя сестра потяглася до маляти, потім тихо скрикнула. З-під ковдр, замотаних так щільно, що його ледь було видно в темряві, визирало рожеве волохате поросяче рильце.

— Жан спить нагорі, — сказала я. І сперлася рукою об стіну, щоб утриматися на ногах.

Орельєн зазирнув через плече. Усі здивовано роздивлялися згорток.

— *Mon Dieu*¹.

— Воно мертве?

— Приспане. Хлороформом. Я згадала, що *Papa*² тримав пляшечку у своєму кабінеті, з часів, коли колекціонував метеликів. Гадаю, воно скоро прокинеться. Але ми маємо знайти для нього інший сховок до того, як вони повернуться. А ви ж розумієте, що вони повернуться.

І тоді губи Орельєна повільно розтяглися в усмішці, рідко баченій усмішці щирого захвату. Елен схилилась, аби показати Мімі порося в комі, і вони обидві всміхнулися. Елен мацала п'ятачок і здивовано хапалася за своє обличчя, наче повірити не могла, що це справді воно.

¹ Боже мій (фр.).

² Тато (фр.).

— То ти тримала його в них на виду? Вони прийшли, а ти весь час тримала його в них під носом? А тоді ще й влаштувала їм прохуханку за те, що вони *заявилися сюди*?

Вона не могла повірити.

— Перед їхніми рилами! — сказав Орельєн, до якого миттєво повернулося колишнє самовдоволення. — Ха! Ти тримала його просто під їхніми свинячими рилами!

Я опустила на камені й розсміялася. Я сміялася доти, доки моя шкіра не заніміла від холоду і я вже не знала, чи сміюся, чи плачу. Брат, мабуть, злякавшись, що я впадаю в істерику, взяв мене за руку й сів поряд. Йому було чотирнадцять, і часом він скипав, як чоловік, а часом зовсім по-дитячому прагнув ласки.

Елен усе ще перебувала глибоко в роздумах.

— Якби я знала... — промовила вона. — Звідкіля в тебе така сміливість, Софі? Моя маленька сестричко! Хто навчив тебе цього? Ти була таким мишеням у дитинстві. Справжнім мишеням!

Не певна, чи знала я відповідь.

І тоді, коли ми нарешті повернулися до будинку й Елен заходилася підігрівати молоко, а Орельєн став умивати своє бідолашне побите обличчя, я спинилася перед портретом.

Та дівчина — дівчина, з якою одружився Едуард, — дивилася на мене з виразом, якого я більше не впізнавала. Він побачив це в мені набагато раніше за інших: цю усмішку, що свідчить про потаємне знання, про задоволення, здобуте й дароване. Усмішку гордої людини. І коли паризькі друзі чоловіка дивувалися його коханню до мене — простої дівчини з крамниці, він лише усміхався у відповідь, бо вже бачив у мені те, чого досі не помічали інші.

Я так і не знала, чи здогадався він, що все це було присутнє лише завдяки йому.

Я дивилася на неї і на кілька секунд згадала, як це — бути тією дівчиною, що не знає голоду, страху, одержимою лише безтурботним очікуванням миттєвостей, проведених наодинці з Едуардом. Вона нагадала мені, що у світі є краса і що існують такі речі, як мистецтво, радість, кохання — колись вони наповнювали мій світ замість страху, кропив'яного супу і комендантських годин. У погляді з картини я бачила його. А тоді я збагнула, що тільки-но сталося. Він нагадав мені про мою силу. І скільки ще цієї сили лишилося в мені для боротьби.